

Страсбург, 9 жовтня 2023

CDL(2023)027

Or. Engl.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ «ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО»
(ВЕНЕЦІЙСЬКА КОМІСІЯ)

УКРАЇНА

**СПІЛЬНИЙ ВИСНОВОК ВЕНЕЦІЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ТА ГЕНЕРАЛЬНОГО
ДИРЕКТОРАТУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА (DGI)
РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ПОДАЛЬШИХ ДІЙ**

**ДО СПІЛЬНОГО ВИСНОВКУ ЩОДО ПРОЄКТУ ЗМІН ДО
ЗАКОНУ «ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ» ТА ДЕЯКИХ
ЗАКОНІВ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА
ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ (CDL-AD(2020)022)**

**Ухвалений Венеційською комісією
На її 136-ій пленарній сесії
(Венеція, 6-7 жовтня 2023 року)**

На підставі коментарів

**пана Мартіна КУЄРА (додатковий член, Королівство Нідерландів)
пані Ганни СУХОЦЬКОЇ (почесний Президент Венеційської комісії)
пана Герхарда РАЙСНЕРА (експерт DGI, колишній Президент КРЄС)**

Зміст

I. Вступ	3
II. Передумова	3
A. Попередні реформи судової системи	3
B. Розвиток у 2023 році	4
C. Короткий огляд законопроекту	4
1. Моніторинг роботи суду	5
2. Використання детектора брехні (поліграфа)	5
III. Аналіз	6
A. Загальні зауваження щодо необхідності законопроекту	6
1. Судові реформи та необхідність стабільної судової системи	7
2. Послідовність змін у судовій реформі	7
3. Ефективне забезпечення виконання існуючих законів	8
4. Інструменти судової відповідальності	8
B. Моніторинг роботи суду	9
1. Необхідність нового типу моніторингу	9
2. Конкретні проблеми	10
C. Використання поліграфа	12
1. Загальні спостереження	12
2. Ширші цілі	13
3. Ефективні засоби правового захисту та процесуальні гарантії	13
4. Обсяг інтерв'ю	13
5. Конфіденційність	14
6. Розсуд (дискреція) ВРП	14
7. Добровільний характер	14
IV. Висновок	14

I. Вступ

1. Листом від 4 серпня 2023 року пан Григорій Усик, Голова Вищої ради правосуддя (далі – ВРП), звернувся з проханням надати спільний висновок Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права (DGI) щодо проекту закону «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для підвищення довіри суспільства до судової влади», законопроекту, що зачіпає і власне повноваження ВРП (далі – законопроект, CDL- REF(2023)041). У своєму листі Голова ВРП звернувся до Комісії та DGI з проханням оцінити законопроект на його відповідність стандартам Ради Європи щодо незалежності судової влади.
2. Пан Куєр та пані Сухоцька виступали доповідачами від імені Венеційської комісії. Пан Рейснер виступав доповідачем від DGI.
3. 4 вересня 2023 року делегація Комісії та DGI провела онлайн-зустрічі з ВРП, Комітетом Верховної Ради з питань правової політики, Верховним Судом, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (далі – ВККС), Головою Ради суддів України, представниками міжнародної спільноти та громадських організацій. Комісія та DGI вдячні Офісу Ради Європи в Україні за чудову організацію зустрічей та зацікавленим сторонам за приділений час.
4. Комісія та DGI вже готували висновки щодо останніх пакетів змін до українського законодавства про судоустрій. У Спільному висновку щодо проекту змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування (проект Закону № 3711) («Висновок 2020»)¹ Комісія та DGI надали рекомендації в ширшому контексті судових реформ в Україні (див. пункт 8 нижче). Таким чином, доцільно було оцінити цей законопроект у контексті попередніх рекомендацій, як продовження вищезазначеного Висновку, забезпечуючи безперервність конструктивного діалогу з українською владою.
5. Цей додатковий висновок було підготовлено на основі англійського перекладу законопроекту. Переклад може не точно відобразити оригінальну версію в усіх пунктах. ВРП та Комітет Верховної Ради України з питань правової політики надали свої письмові коментарі до проекту цього Висновку.
6. Цей додатковий висновок було підготовлено на основі коментарів доповідачів та результатів онлайн-зустрічей 4 вересня 2023 р. Висновок ухвалено Венеційською комісією на її 136-му пленарному засіданні (Венеція, 6-7 жовтня 2023 р.).

II. Передумови

A. Попередні реформи судової системи

7. Протягом багатьох років українська влада вживає заходів щодо реформування судової системи. У здійсненні цих заходів їм допомагали Венеційська комісія та DGI. У 2020 році Комісія та DGI надали рекомендації щодо перезапуску ВККС, оцінили доцільність надання додаткових повноважень ВРП, консультували з питань дисциплінарних проваджень та запропонували ширший погляд на реформу судової системи та роль ВРП². Висновок 2020 року підкреслив важливість стабільності судової системи та необхідність утримуватись від

¹ Венеційська комісія, [CDL-AD\(2020\)022](#), Спільний Висновок щодо проекту Закону «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» (законопроект № 3711), прийнятий Венеційською комісією на її 124-ому пленарному засіданні в онлайн форматі (8-9 жовтня 2020 року).

² Див. Висновок 2020, Частина IV (пункти 68-72).

частих фрагментарних судових реформ³, забезпечити відповідну послідовність змін у судовій реформі⁴ та віддати перевагу ефективній реалізації існуючої правової бази⁵. Комісія та DGI також зазначили, що питання доброчесності кандидатів до ВРП можуть бути вирішені шляхом залучення змішаних національних/міжнародних органів, залучених до процедур відбору⁶.

8. У липні 2021 року Комісія та DGI привітали законопроект, згідно з яким було запроваджено процедуру перевірки членів ВРП за участі міжнародних партнерів⁷, після чого Парламент ухвалив відповідний закон. У лютому 2022 року більшість членів ВРП подали у відставку ще до перевірки, призвівши до втрати ВРП своєї повноважності. Пізніше у 2022 році Комісія привітала відповідний закон і підтвердила свою підтримку реформи, зазначивши, що допомога міжнародних партнерів у перевірці ВРП була необхідною гарантією забезпечення справедливої перевірки на доброчесність⁸.

В. Напрацювання у 2023 році

9. У січні 2023 року ВРП розпочала роботу в новому складі з членів, які пройшли перевірку. 1 червня 2023 року ВРП призначила членів ВКС – органу, який не працював з кінця 2019 року, і якому було доручено відібрати кандидатів на понад дві тисячі вакантних посад суддів. Проте новий склад ВРП не зміг розпочати розгляд дисциплінарних скарг, оскільки не було створено Службу дисциплінарних інспекторів⁹. Враховуючи кількість накопичених дисциплінарних справ (близько 11 тис. скарг), та досить значний час, необхідний для створення служби інспекторів, особливо під час воєнного стану в Україні, Парламент вирішив тимчасово передати повноваження інспекторів до ВРП¹⁰.
10. У травні 2023 року стало відомо про резонансну корупційну справу у Верховному Суді¹¹. У червні 2023 року Рада національної безпеки і оборони України вирішила посилити боротьбу з корупцією в судовій системі. У відповідь на це рішення Комітет Верховної Ради України з питань правової політики підготував цей законопроект.

С. Короткий огляд законопроекту

11. Законопроект (i) розширює підстави для перевірки доброчесності та поведінки суддів шляхом запровадження нового виду «моніторингу роботи суду» з боку ВРП; та (ii) запроваджує використання детектора брехні (поліграфа) на різних етапах суддівської кар'єри (відбір,

³ Див. Висновок 2020, пункт 35

⁴ Див. Висновок 2020, пункт 80

⁵ Див. Висновок 2020, пункт 8

⁶ Див. Висновок 2020, пункт 71

⁷ Див. [CDL-AD\(2021\)018](#), Терміновий спільний висновок щодо законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо порядку обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя (ВРП) та діяльності дисциплінарних інспекторів ВРП (законопроект № 5068), 5 липня 2021 року, пункт 73

⁸ Див. [CDL-AD\(2022\)023](#), Україна – Спільна експертна рекомендація (amicus curiae) щодо певних питань, пов'язаних з відбором та дисциплінарною діяльністю членів Вищої ради правосуддя, ухвалена Венеціанською комісією на 132-му пленарному засіданні (м. Венеція, 21-22 жовтня 2022 року), пункт 58.

⁹ Щодо Служби дисциплінарних інспекторів, див. [CDL-AD\(2021\)018](#), Терміновий спільний висновок Венеційської комісії та Директорату щодо законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо порядку обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя (ВРП) та діяльності дисциплінарних інспекторів ВРП (законопроект № 5068), наданий відповідно до статті 14а Регламенту Венеційської комісії від 5 травня 2021 року, схвалений Венеціанською комісією на її 127-му пленарному засіданні (у м. Венеції та онлайн, 2-3 липня 2021 року), пункти 67-71

¹⁰ Див. ЗУ, [№ 3304-IX](#), “Про внесення змін до деяких законів України щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів” від 9 серпня 2023 року (Закон ще не введено в дію).

¹¹ Див, зокрема, BBC, [Голова Верховного Суду затриманий у справі про корупцію](#), від 16 березня 2023 року.

конкурсні переміщення, моніторинг суду та дисциплінарні провадження).

12. Згідно з пояснювальною запискою до законопроекту, *необхідність* запропонованих змін зумовлена продовженням тенденції низької довіри суспільства, що підтверджується соціологічними опитуваннями останніх років та регулярними повідомленнями ЗМІ про приклади ганебної поведінки суддів, у тому числі на високопоставлених посадах. У пояснювальній записці зазначається, що існуючого правового інструменту недостатньо для вирішення цих проблем.

13. Під час зустрічей доповідачів було поінформовано, що поточна редакція законопроекту є попередньою, і Комітет ВРУ з питань правової політики має намір продовжити його опрацювання. Венеційська комісія та DGI високо цінують можливість надання допомоги владі на ранній стадії щодо цього законопроекту та відкритість влади до такої допомоги.

1. Моніторинг роботи суду

14. *Підстави* для судового моніторингу, пов'язані з відкритим кримінальним провадженням: якщо судді вручено повідомлення про підозру у вчиненні корупційного кримінального правопорушення і ВРП надала згоду на її/його арешт, утримання під вартою або відсторонення від посади, ВРП може прийняти рішення про проведення моніторингу суду, в якому такий суддя здійснює правосуддя¹². Моніторинг здійснюється щодо *всіх* суддів цього суду з метою встановлення наявності підстав для порушення дисциплінарної справи стосовно цих суддів.¹³

15. ВРП наділять «повноваженнями щодо збору (доказової) інформації»: вона може вимагати інформацію від будь-якої особи, викликати суддів та працівників суду для отримання пояснень з питань, що перебувають під моніторингом; крім того, ВРП може використовувати детектор брехні під час опитування суддів відповідного суду¹⁴.

16. Законопроект передбачає такі *пріоритети*: якщо на момент відкриття дисциплінарного провадження, ініційованого за результатами моніторингу роботи суду, є інші незавершені дисциплінарні провадження щодо одного судді, ВРП надаватиме перевагу цим дисциплінарним справам.¹⁵

17. Законопроект також передбачає, що ВРП повинна негайно, але не пізніше чотирнадцяти днів після набрання чинності цими змінами, розпочати моніторинг усіх суддів Верховного Суду.

2. Використання детектора брехні (поліграфу)

18. Законопроект також передбачає застосування детектора брехні (поліграфа) під час співбесід із кандидатами на посаду судді та судьями. Законопроект передбачає, що цей засіб може використовуватися ВРП у чотирьох випадках: (а) перевірка кандидатів на посаду судді¹⁶, (б) конкурсне переведення судді¹⁷, (с) моніторинг роботи суду¹⁸, та (д) дисциплінарне провадження¹⁹.

19. Згідно із законопроектом, «психофізіологічне опитування із застосуванням детекторів брехні» полягатиме в опитуванні судді (або кандидата на посаду судді) за допомогою детектора брехні – багатоканального пристрою, призначеного для реєстрації та запису в режимі реального часу

¹² Див. статтю 59-1, пункт 2 законопроекту.

¹³ Див. статтю 59-1, пункти 3 та 8 законопроекту

¹⁴ Див. статтю 59-1, пункт 6 законопроекту

¹⁵ Див. статтю 42, пункт 4 законопроекту.

¹⁶ Див. статтю 79, пункти 18 та 19 законопроекту.

¹⁷ Див. статтю 82, пункт 2 законопроекту.

¹⁸ Див. статтю 59-1, пункт 6(2), статтю 62-1, пункт 5 (1) законопроекту.

¹⁹ Див. статтю 62-1, пункт 5(2) законопроекту

показників емоційної напруги особи, що виникають як реакція на інформацію у вигляді слів, зображень тощо. Метою такого опитування є отримання інформації про ймовірну достовірність відповідей особи на питання, пов'язані з можливими правопорушеннями, його/її доброчесністю, дотриманням правил суддівської етики, законністю походження майна, обставинами, що можуть бути чи є підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності, або іншими обставинами, що можуть негативно вплинути на довіру суспільства до судової влади²⁰.

20. Результати використання детектора брехні є конфіденційними та не підлягають оприлюдненню²¹, можуть використовуватися як одне із джерел інформації, що підлягає оцінці разом з іншою сукупністю зібраної інформації. Ці результати не можуть бути використані як підстава для притягнення судді до правової відповідальності, а також як підстава для відмови кандидату у призначенні на посаду судді²².

21. Суддя повинен дати згоду на використання детектора брехні. Відмова судді від проходження перевірки не є підставою для притягнення судді до відповідальності²³. Проте ВРП може відмовити у висуненні кандидата на призначення чи переведення за конкурсом у разі відмови кандидата від проходження перевірки на детекторі брехні²⁴. За певними медичними ознаками, визначеними центральним органом охорони здоров'я, перевірка на детекторі брехні може не застосовуватися.

III. Аналіз

A. Загальні зауваження щодо необхідності такого законопроекту

22. Із назви законопроекту та пояснювальної записки до нього випливає, що головною метою законопроекту є посилення довіри суспільства до судової влади та органів правосуддя, а також покращення репутації суддів в Україні у відповідь на поведінку окремих суддів, що серйозно підривають репутацію судової системи.

23. Така загальна мета не викликає сумнівів. У Висновку 2020 року Венеційська комісія та DGI визнали надзвичайну актуальність судової реформи в Україні²⁵. Згідно з пояснювальною запискою, цей законопроект розроблено в контексті вищезгаданої резонансної справи про корупцію у Верховному Суді, збереження тенденції низької суспільної довіри та регулярних повідомлень ЗМІ про кричущі приклади негативної поведінки суддів. Під час зустрічей із доповідачами деякі співрозмовники називали ситуацію в українському судочинстві черговою кризою, яку необхідно якнайшвидше вирішити шляхом застосування нових засобів. У той же час інші співрозмовники стверджували, що повідомлення про розслідування ймовірної публічної корупції, включно з резонансними кримінальними справами в судовій системі, свідчать про готовність компетентних установ вирішувати поточні проблеми наявними засобами.

1. Судові реформи та необхідність стабільної судової системи

24. Українська влада не вперше готує законодавчі акти для підвищення довіри громадян до судової системи. У своєму Висновку 2020 року Венеційська комісія та DGI зазначили, що *«останніми роками судова система України зазнала численних змін. Після президентських виборів нова політична влада часто запроваджувала нові зміни в судовій системі. За*

²⁰ Див. статтю 62-1, пункт 3 законопроекту.

²¹ Див. статтю 62-1, пункт 6 законопроекту.

²² Див. статтю 62-1, пункт 6 законопроекту.

²³ Див. статтю 62-1, пункт 7 законопроекту.

²⁴ Див. статтю 79, пункт 19(3) законопроекту.

²⁵ Див. Висновок 2020, пункт 9.

відсутності цілісного підходу були прийняті різні законодавчі акти, які не мали характеру комплексної реформи»²⁶. У зв'язку з цим у Висновку також підкреслюється важливість стабільності судової системи та необхідність утримуватися від частих фрагментарних судових реформ, а також забезпечити комплексний і узгоджений підхід²⁷.

25. Комісія та DGI бажають, перш за все, ще раз наголосити на згаданій вище загальній рекомендації з Висновку 2020 року про те, що органи влади повинні приділяти належну увагу факторам стабільності законодавства з питань судової системи та забезпечити комплексний та узгоджений підхід. Підзвітність судової системи не може бути досягнута лише законодавчими заходами. Необхідно вжити додаткових заходів щодо забезпечення прозорості та законності процедур призначення та кар'єри суддів. Крім того, слід запровадити ефективні кримінальні та дисциплінарні положення та мати постійну взаємодію між судовою владою, іншими гілками влади та суспільством загалом²⁸. Поєднання всіх цих заходів разом забезпечить довіру суспільства до судової влади.

26. Відповідно, вносячи зміни до системи судоустрою, органи влади повинні прийняти комплексний і послідовний підхід, проводячи ретельний аналіз ситуації з метою виявлення та ефективного усунення основних проблем, беручи також участь у прозорому та інклюзивному діалозі з всіма зацікавленими сторонами.

2. Послідовність змін у судовій реформі

27. Як було наголошено у Висновку 2020 року, послідовність змін є важливою²⁹. Венеційська комісія та DGI вітають реформовану ВРП, яка готова розпочати свою важливу роботу як найвищий орган суддівського врядування в Україні. Похвально, що ВРП оперативно призначила нових членів ВККСУ і що остання відновила роботу з відбору кандидатів на численні вакантні посади суддів у країні (див. пункт 9 вище).

28. Однак, новий склад ВРП лише нещодавно почав працювати, і ще навіть не почав виконувати свою дисциплінарну функцію (див. пункт 9 вище). Крім того, враховуючи завантаженість ВРП та значну кількість нерозглянутих дисциплінарних скарг (близько 11 000 справ), додавання ВРП нових повноважень, запропонованих проектом Закону, може підірвати здатність ВРП діяти ефективно та результативно.

29. Дотримуючись попередньої рекомендації щодо дотримання послідовності змін, можливо, було б доцільніше дати певний час «новій» ВРП для повного відновлення своєї роботи, постійно відстежувати які недоліки в існуючих процедурах перешкоджають ефективності роботи ВРП, а лише потім розглядати можливість введення подальших заходів, таких як ті, що містяться в законопроекті. Зрештою може виявитися, що додаткові бюджетні та кадрові заходи будуть ефективнішими, ніж створення більшої кількості законодавчих інструментів. Отже, загалом, здається передчасним впроваджувати нову реформу судової системи до завершення нещодавньої реформи та отримання помітних результатів.

²⁶ Див. Висновок 2020, пункт 6

²⁷ Див. Висновок 2020, пункти 34 та 35.

²⁸ Див. також Висновок КРЕС № [21 \(2018\)](#), Запобігання корупції серед суддів, пункт 22 ff.

²⁹ Див. Висновок 2020, пункт 80.

3. Ефективне забезпечення виконання існуючих законів

30. У Висновку 2020 року Комісія та DGI заявили, що іншою проблемою судової реформи в Україні є погане виконання прийнятих законів, можливо через постійну проблему корупції та недостатній рівень доброчесності в частині судової системи. Проте постійні інституційні реформи не можуть бути відповіддю на вирішення проблем, які виникли через особисту поведінку окремих членів цих інституцій³⁰.

31. Ці міркування однаково доречні до цього законопроекту, який передбачає надзвичайні заходи, націлені на всю судову установу у відповідь на індивідуальну поведінку деяких її членів. Виникає головне питання, чи відповідають запропоновані обширні рішення та інструменти європейським принципам щодо незалежності судової влади та відповідним стандартам Європейської конвенції з прав людини. Венеційська комісія та DGI розглядатимуть це питання з огляду двох основних новел, запропонованих законопроектом: моніторинг роботи суду та використання детектора брехні.

4. Інструменти суддівської підзвітності

32. Незалежний суд неодмінно має бути підзвітним. Це означає, що, з одного боку, незалежність не може бути аргументом для блокування будь-яких засобів підзвітності, а з іншого боку, засоби підзвітності не можуть порушувати незалежність, особливо шляхом створення загроз і неправомірного тиску.

33. У пояснювальній записці стверджується, що існують надзвичайні обставини, які вимагають додаткових засобів забезпечення підзвітності суддів. Однак проведення перевірки щодо суддів суду без конкретної підозри проти них (див. пункт 14 вище) та з використанням детектора брехні (див. пункт 19 вище) є винятковими і надзвичайними засобами, які несуть серйозний ризик грубого втручання у незалежність судової влади. Запропонований моніторинг роботи суду де-факто є перевіркою всіх суддів обраного суду та потребує ретельного обґрунтування. Тут доречна позиція КРЕС: *«КРЕС хоче привернути увагу до негативних наслідків люстрації як засобу боротьби з корупцією. Процес, коли всі судді перевіряються на корупцію, а тих, хто не пройшов перевірку, звільняють і, можливо, притягують до кримінальної відповідальності, можна використати для усунення політично «небажаних» суддів. Сам факт перебування на посаді судді в державі-члені, де судова система скомпрометована на системному рівні, за демократичними стандартами недостатній для встановлення відповідальності з боку окремих суддів»*³¹.

34. Зокрема, щодо заходів, які порушують право на повагу до приватного чи сімейного життя суддів, зазначається, що вони порушуватимуть статтю 8 ЄКПЛ, якщо це не буде виправдано пунктом 2 статті 8 як «відповідно до закону», що переслідує одну або більше легітимних цілей, перелічених у ньому, і є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення відповідної мети або цілей³². Згідно з практикою Європейського суду в цих справах *«внутрішнє законодавство має бути достатньо передбачуваним у своїх визначеннях/поняттях, щоб надати особам адекватну вказівку щодо обставин і умов, за яких органи влади мають право вдаватися до заходів, що зачіпають їхні права згідно з Конвенцією... Крім того, закон повинен забезпечувати певний рівень правового захисту від свавільного втручання влади. Існування конкретних процедурних гарантій є істотним у цьому контексті. Те, що вимагається в якості гарантії, залежатиме, принаймні певною мірою, від характеру та ступеня втручання, про яке йдеться»*³³.

³⁰ Див. Висновок 2020, пункт 8.

³¹ Див. також Висновок КРЕС № 21 (2018), Запобігання корупції серед суддів, пункт 28.

³² Див. до прикладу рішення ЄСПЛ, Ovcharenko and Kolos v. Ukraine, №№. 27276/15 та 33692/15 від 12 січня 2023 року, пункт 91 ff.

³³ Той же документ. пункт 94.

35. Тому важливо, щоб на наступних етапах законодавчого процесу розробники поправок (законодавчих змін) заглибились у причини пропонування таких надзвичайних інструментів у судовій системі, які мають бути засобом крайньої міри та забезпечити їх повну відповідність положенням ЄКПЛ та прецедентному праву ЄСПЛ.

В. Моніторинг роботи суду

36. По-перше, термін «моніторинг роботи суду», який міститься в законопроекті, може ввести в оману. Моніторинг роботи суду зазвичай передбачає загальний аналіз ризиків і вивчення структурних і процедурних елементів, які можуть сприяти ризику правопорушень і неправомірної поведінки в суді. Однак тут йдеться (і є головною метою законопроекту) про оцінку доброчесності окремих суддів та дотримання ними дисциплінарних норм.

1. Необхідність нового типу моніторингу

37. Новий вид моніторингу роботи суду поширюється *на будь-який суд*, у якому одного з його членів підозрюють у вчиненні корупційного злочину, і його/її арешт або попереднє ув'язнення чи відсторонення від посади було санкціоновано ВРП (див. пункт 14 вище). Згідно із законопроектом, усі судді відповідного суду проходять оцінку доброчесності та відповідності дисциплінарним нормам. Оцінка не обмежується конкретними подіями: слід розглянути *всі* можливі дисциплінарні порушення. У зв'язку з цим, навіть якщо моніторинг може бути ініційований у зв'язку з корупційним правопорушенням, будь-яка інша можлива неправомірна поведінка за межами сфери, пов'язаної з корупцією (така як надмірне затягування судового провадження, груба недбалість під час здійснення правосуддя) буде підпадати під дію моніторингу. Цей пошук можливих неправомірних дій додатково супроводжується можливістю використання детектора брехні (див. нижче). Оцінку слід проводити, навіть у разі відсутності будь-яких натяків на причетність відповідного судді до будь-якого правопорушення. Комісії та DGI важко зрозуміти, як можна виправдати такі обширні підстави для проведення оцінки.

38. Не слід виключати того, що можуть існувати обставини, за яких може бути прийнятним посилений нагляд за окремим судом *en bloc*. Наприклад, якщо в певному суді було встановлено *модель* непрофесійної чи неетичної поведінки через те, що суддів цього суду було притягнуто до дисциплінарної відповідальності, то органам судової влади було б доцільним зосередити свою увагу на інших суддях, які працюють у тому самому суді.

39. Однак, навіть такі випадки навряд чи виправдовують цей новий тип моніторингу. Систематичне та пріоритетне використання існуючих механізмів має бути достатнім. У зв'язку з цим важливо зазначити, що українське законодавство передбачає такі інструменти, як: декларації про майно³⁴, декларації про родинні зв'язки³⁵, декларації доброчесності³⁶, провадження щодо несумісності³⁷, дисциплінарне провадження, процедури звільнення та кримінальне провадження. Іншим варіантом є проведення моніторингу способу життя судді³⁸. Більше того, члени певних судових органів – Конституційного Суду, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів і сама ВРП³⁹ – зазнають систематичних і посилених фінансових наглядів з огляду на їх високе становище в судовій ієрархії. Якщо певним існуючим механізмам не вистачає ясності, точності чи ефективності, важливо спочатку працювати над їх удосконаленням, а не пропонувати нові.

40. Крім того, очевидно, що новий механізм збільшить навантаження на ВРП, яка вже є перевантаженим органом (див. пункт 9 вище). Таким чином, додавання нового механізму може знизити ефективність ВРП, яка вже є наближеною до ліміту своїх можливостей.

³⁴ Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»

³⁵ Див. статтю 61 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів».

³⁶ Див. статтю 61 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів».

³⁷ Див. статтю 39 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя».

³⁸ Див. статтю 59 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». Однак, є занепокоєння щодо нечіткої процедури моніторингу способу життя суддів (див. нижче).

³⁹ З цього приводу див. ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

41. Таким чином, необхідність у такому додатковому механізмі ще не встановлена. Залишається незрозумілим, чому сукупність існуючих механізмів розгляду можливих випадків відсутності доброчесності та дотримання дисциплінарних стандартів у судовій системі буде недостатньою і чому необхідно запроваджувати нові механізми.

2. Конкретні проблеми

а. Внутрішній вимір суддівської незалежності

42. Незалежність судової влади є невід'ємною частиною фундаментальних демократичних принципів поділу влади та верховенства права⁴⁰, і гарантується, зокрема, статтею 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та статтею 126 Конституції України.

43. У той же час, авторитет судової влади може бути збережений лише в тому випадку, якщо (а) правова система запровадить адекватні механізми для забезпечення того, щоб кандидати не призначалися на посаду судді, якщо вони не мають необхідних компетенцій або не відповідають найвищим вимогам доброчесності; та (б) судову систему очищають від тих, хто визнаний некомпетентним, корумпованим або пов'язаним з організованою злочинністю. Це важливо не лише з огляду на роль, яку відіграє судова влада у правовій державі, а й тому, що суддя – після призначення на посаду довічно – у принципі буде незмінним, за винятком обмежених підстав для звільнення⁴¹.

44. Запропонований моніторинг здійснюватиметься самоврядним органом судової влади, що є кращим з точки зору незалежності суддів⁴². Однак судді мають бути захищені не лише від зовнішнього впливу, а й від тиску всередині судової системи⁴³. Відповідно, юрисдикція ВРП повинна відповідати вимозі внутрішньої судової незалежності.

45. Засоби, запропоновані законопроектом, створюватимуть тиск на суддів, який можна допускати лише за наявності підстав вважати, що ці засоби необхідні для встановлення відповідальності (підзвітності) суддів. Однак, якщо немає ознак того, що окремих суддів вчинив правопорушення, такі заходи не повинні бути дозволені.

46. Крім того, моніторинг, запропонований законопроектом, не повинен впливати на незалежність суддів шляхом втручання у справи, які розглядаються суддею. Проте законопроект не містить жодних положень, які б захищали поточні судові процеси від такого втручання.

б. Чіткість (ясність) закону щодо повноважень та процедур ВРП

47. Венеційська комісія нагадує, що згідно з її контрольним списком верховенства права закон має бути, зокрема, чітким і передбачуваним⁴⁴ (або «передбачуваним щодо своїх наслідків» за словами Європейського суду з прав людини)⁴⁵.

48. Законопроект передбачає дуже загальне регулювання «повноважень ВРП щодо збору інформації»⁴⁶. У запропонованому моніторингу ВРП буде уповноважена запитувати пояснення, записи або інформацію від різних організацій, а також фізичних осіб, щоб перевірити належне виконання обов'язків судді відповідного суду. Це викликає занепокоєння, які необхідно вирішити: по-перше, повноваження запитувати інформацію

⁴⁰ Див. до прикладу Рекомендація Res (2010) 12 Комітету Міністрів щодо суддів: незалежність, ефективність і відповідальність; Венеційська комісія, Пам'ятка по верховенству права, CDL-AD(2016)007, пункт 74; Звіт Венеційської комісії про європейські стандарти щодо незалежності судової системи: Частина I – незалежність суддів, CDL-AD(2010)004.

⁴¹ Див. CDL-AD(2022)005, Хорватія - Висновок щодо запровадження процедури поновлення перевірки благонадійності шляхом внесення змін до Закону про суди, пункт 14., із подальшими посиланнями.

⁴² Див. Висновок Венеційської комісії, CDL-AD(2022)005 (Хорватія), процитовано вище, пункт 22.

⁴³ Див. Звіт Венеційської комісії про європейські стандарти щодо незалежності судової системи: Частина I – незалежність суддів, CDL-AD(2010)004, Глава 10.

⁴⁴ Див., CDL-AD(2016)007, Пам'ятка Венеційської комісії по верховенству права, §36.

⁴⁵ Див. рішення ЄСПЛ [GC], Sanchez v. France, № 45581/15 від 15 травня 2023 року, пункт 124.

⁴⁶ Див. статтю 59-1, пункт 6 законопроекту.

передбачає обов'язок запитуваної сторони виконати запит⁴⁷. Таке положення означає, що ВРП надається майже необмежений доступ до будь-якого можливого матеріалу під час виконання цієї нової процедури моніторингу, повноваження, яке можна вважати надмірно широким. По-друге, законопроект не роз'яснює, хто є юридичними чи фізичними особами, до яких ВРП зможе звертатися. Крім того, п. 59-1 ст. 7 законопроекту дозволяє будь-якій особі подавати до ВРП будь-яку інформацію, яка може бути використана для моніторингу роботи суду. Це може відкрити двері для зловживань, потенційно заснованих на невдоволенні рішенням суду. Нарешті, ці повноваження щодо збору матеріалів не обмежуватимуться матеріалами, пов'язаними з корупцією, оскільки законопроект уповноважує ВРП збирати матеріали щодо будь-яких можливих неправомірних дій суддів.

49. Законопроект передбачає, що ВРП буде встановлювати процедуру моніторингу⁴⁸. Відповідно, ВРП має повноваження як встановлювати процедуру, так і виконувати її. Це виглядає як надмірна концентрація влади, навіть якщо вона знаходиться в руках органу суддівського врядування. Процесуальна база є особливо важливою, оскільки, як обговорювалося вище, запропоновані інструменти є надзвичайними та несуть серйозні ризики для незалежності суддів. З цих причин процесуальні норми, включаючи правовий захист і засоби правового захисту, повинні бути точно врегульовані на законодавчому рівні.

50. Існує кілька різних і суперечливих ролей ВРП. Зокрема, орган, який здійснюватиме моніторинг, згодом також вирішуватиме дисциплінарну справу по суті. Розмежування функцій розслідування та ухвалення рішень було керівним принципом попередніх змін до законодавства про судоустрій в Україні⁴⁹. Ці міркування залишаються актуальними для цього законопроекту.

51. Законопроект використовує поняття «моніторинг способу життя судді». Можна припустити, що це поняття стосується статті 59 Закону «Про судоустрій і статус суддів». Цей захід використовуватиметься «для встановлення відповідності рівня життя судді майну, яке належить йому та членам його сім'ї, та отриманим ними доходам». Це необхідно уточнити в законопроекті. Слід зазначити, що стаття 52-2 Закону «Про запобігання корупції» передбачає, що порядок моніторингу способу життя суддів визначається Національним агентством з питань запобігання корупції за погодженням з ВРП⁵⁰. Однак без додаткових роз'яснень на законодавчому рівні ці дискреційні повноваження викликають занепокоєння. Формулювання законопроекту є небезпечно широким і може включати всілякі інтимні – і недоречні – аспекти приватного чи сімейного життя судді, які захищені статтею 8 ЄКПЛ.

52. Законопроект не містить положень щодо зберігання інформації, отриманої в результаті моніторингу. Зберігання, однак, може бути необхідним лише протягом обмеженого періоду, коли моніторинг та відповідні провадження здійснюються. Законопроект, крім того, не стосується таких питань, як хто може отримати доступ до інформації та чи є спосіб вимагати видалення певної інформації⁵¹

53. Так само в законопроекті не йдеться про будь-які часові обмеження моніторингу, який має здійснювати ВРП (тобто, як довго здійснюється моніторинг роботи суду та які періоди можуть бути дослідженими). Це створює ризик того, що моніторинг може залишатися безстроковим,

⁴⁷ Див. статтю 31, пункт 3 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» передбачає, що особа, яка отримала запит від ВРП, зобов'язана надати необхідну інформацію та/або відповідні документи (їх копії) протягом десяти календарних днів з дня отримання такого запиту.

⁴⁸ Див. статтю 59-1, пункт 1 законопроекту

⁴⁹ Див. [CDL-AD\(2021\)018](#), Україна - Терміновий спільний висновок Венеційської комісії та Директорату щодо законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо порядку обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя (ВРП) та діяльності дисциплінарних інспекторів ВРП (законопроект № 5068), пункти 67-71; див. також [CDL-AD\(2022\)022](#), Висновок щодо внесення змін до Закону «Про Судову систему» щодо Служби інспекторів Вищої ради правосуддя Болгарії, пункт 29

⁵⁰ Однак спеціальний порядок поки що не розроблено, і, як пояснили сторони, застосовуються загальні процедури, розроблені НАЗК.

⁵¹ Див. рішення ЄСПЛ [GC], *L.V. v. Hungary*, № [36345/16](#) від 9 березня 2023 року, пункт 123: оцінюючи обробку персональних даних згідно зі статтею 8 ЄКПЛ, Суд часто враховує принципи, що містяться в законі про захист даних, включаючи принципи обмеження мети, мінімізації даних, точності даних і обмеженого зберігання.

здійснюючи довготривалий тиск на судову установу.

54. З іншого боку, законопроектом передбачено, що новий вид моніторингу буде застосовано щодо Верховного Суду не пізніше чотирнадцяти днів після набрання чинності цими змінами. Оскільки ВРП спочатку має встановити порядок нового порядку моніторингу та порядок використання детектора брехні, цей термін виглядає нереальним. Виходячи з пояснювальної записки до законопроекту, можна припустити, що ця норма інспірована резонансною корупційною справою у Верховному Суді. Тим не менш, усі заперечення, висловлені у цьому Висновку щодо судового моніторингу, стосуються також судового моніторингу Верховного Суду.

С. Використання детектора брехні

1. Загальні спостереження

55. Законопроект передбачає широкі підстави для використання детекторів брехні в контексті суддівської кар'єри: (i) під час перевірки кандидата, який бажає бути призначеним на посаду судді, (ii) у контексті конкурсу щодо переведення діючого судді до іншого суду, (iii) під час моніторингу роботи суду – щодо кожного судді відповідного суду, (iv) під час дисциплінарного провадження проти будь-якого судді. Це безпрецедентний підхід. Венеційська комісія обережно ставиться до використання детекторів брехні. Вона висловила свою точку зору у висновку щодо Казахстану в 2018 році таким чином: *«Що стосується використання «детектора брехні», навіть якщо результати цього тесту не є обов'язковими, це є основним джерелом занепокоєння для Венеційської комісії, оскільки надійність цього методу є предметом дискусії, і незрозуміло, як можуть бути використані відповіді, отримані від кандидата під час цього тесту. Існує ризик, що цей тест включатиме нерелевантні запитання (наприклад, питання про політичні уподобання кандидата). Крім того, детектор брехні може щонайбільше встановити, чи було твердження правильним, але не є корисним для оцінки навичок кандидата. Венеційська комісія закликає владу Казахстану бути вкрай обережними з цим методом; якщо немає іншого способу, результати перевірки на «детекторі брехні» можуть використовуватися лише для ініціювання додаткових перевірок безпеки щодо кандидата та не повинні ставати частиною досьє кандидата, доступного для ВККС. Але кращим рішенням буде взагалі відмовитися від перевірки на «детекторі брехні»...»⁵²*

56. Ці застереження залишаються в силі та мають бути враховані при розгляді цього законопроекту. Дійсно, надійність технологій розпізнавання емоцій залишається досить суперечливим питанням. У зв'язку з цим варто звернути увагу на те, що законопроект передбачає, що висновки детектора брехні не є єдиною підставою для прийняття рішення⁵³.

57. Тому Комісія та DGI повторюють свій попередній підхід, згаданий вище, і пропонують уникати «детектора брехні» в контексті суддівської кар'єри. Використання детектора брехні виглядає ще більш проблематичним у світлі положень законопроекту, про що йдеться нижче.

⁵² Див. CDL-AD(2018)032, Казахстан - Висновок щодо Концепції реформування Вищої ради правосуддя, пункт 50.

⁵³ Див. статтю 62-1, пункт 6 законопроекту.

2. Ширші цілі

58. Мета використання детектора брехні сформульована широко: *«отримати інформацію про ймовірну достовірність відповідей особи на запитання, пов'язані з можливими правопорушеннями, її добросовісність, дотримання правил суддівської етики, законність походження активів, обставини, які можуть бути або є підставою для дисциплінарної відповідальності, або інші обставини, які можуть вплинути на довіру суспільства до судової влади»*⁵⁴. Це положення містить надто загальні вислови, які дозволяють поставити будь-які можливі запитання під час співбесіди. Крім того, є остання відкрита стаття («інші обставини, які можуть вплинути на довіру суспільства до судової влади»). Тому цьому положенню бракує чіткості та передбачуваності, що створює ризик зловживань.

3. Ефективні засоби правового захисту та процесуальні гарантії

59. Венеційська комісія та DGI нагадують, що згідно з практикою Європейського суду з прав людини повинні існувати процесуальні гарантії та можливість оскарження рішень, які впливають на кар'єру, включно зі статусом судді. За словами Суду, *«У питаннях, що стосуються їхньої кар'єри... повинні бути вагомі причини, які винятково виправдовують відсутність судового перегляду»*⁵⁵.

60. Законопроект не містить основних процесуальних гарантії та немає спеціального закону про використання детекторів брехні в Україні. Це означає, що багато істотних особливостей цього механізму залишаються неясними. Незрозуміло, наприклад, чи існує якийсь ефективний засіб захисту від застосування детектора брехні та рішень, заснованих на його застосуванні.

61. Законопроект передбачає, що порядок використання детектора брехні встановлюється ВРП⁵⁶. Як обговорювалося вище щодо нового типу моніторингу роботи суду (див. пункт 49 і далі), було б недоцільно залишати істотні процесуальні елементи за межами законодавчого регулювання, особливо з огляду на надзвичайно інтрузивний характер процедури (впливає, зокрема, на приватне життя відповідного судді), а також широкі цілі та обсяг ситуацій, у яких може застосовуватися процедура. Крім того, хоча в певних контекстах можуть існувати положення про використання детекторів брехні, неможливо було б використовувати ті самі правила в контексті кар'єри судді без урахування принципу незалежності суддів та особливого статусу суддів.

4. Обсяг інтерв'ю

62. Позитивним є те, що в законопроекті передбачено заборону ставити певні питання. Стаття 62-1 абз. 4 передбачає: *«не можуть ставитися питання, які безпосередньо не пов'язані із суддею та здійсненням ним правосуддя, або питання інтимного чи дискримінаційного характеру (про здоров'я, релігійні чи політичні переконання, національне чи етнічне походження)»*. Однак у ньому не зазначено, що згадані приклади (тобто стан здоров'я, релігійні чи політичні переконання, національне чи етнічне походження) не є вичерпними.

63. Крім того, законопроект не передбачає жодних гарантії, які б захищали опитану особу від самообмови. Крім того, і що важливо, стаття 59-1, абз. 4 законопроекту передбачає, що *«не можуть ставитися питання, які безпосередньо не стосуються судді та здійснення ним правосуддя...»*. Це треба уточнити. В законопроекті необхідно вказати, що не можна ставити запитання щодо судового розгляду конкретних справ.

5. Конфіденційність

64. Позитивним є те, що законопроект встановлює, що результати опитування з використанням детектора брехні є конфіденційними. Однак варто конкретизувати обсяг проголошеного принципу конфіденційності. З іншого боку, необхідно чітко передбачити, що результати тесту

⁵⁴ Див. статтю 62-1, пункт 3 законопроекту.

⁵⁵ Див. рішення ЄСПЛ, *Bilgen v. Turkey*, № 1571/07 від 9 березня 2021 року, пункт 96.

⁵⁶ Див. статтю 62-1, пункт 1 законопроекту.

мають бути надані відповідному судді для ознайомлення. Так само, законопроект має визначати, хто у ВРП має доступ до результатів (та чи – і в яких обсягах – результати можуть бути використані під час дисциплінарних проваджень відносно судді, розпочатих за результатами тесту). З іншого боку, законопроект має містити положення про те, що інформація буде отримуватися і оброблятися відповідно до стандартів Ради Європи (див. вищезазначене міркування щодо нового типу моніторингу, пункт 52 вище).

6. Розсуд (дискреція) ВРП

65. Законопроектом передбачено, що ВРП може використовувати детектор брехні під час процедур призначення та переведення суддів, а також під час моніторингу роботи суду та дисциплінарного провадження⁵⁷. Законопроект не містить жодних критеріїв використання цього дискреційного права. Це створює ризик для дискримінаційного та довільного використання детекторів брехні.

7. Добровільний характер

66. Принцип добровільності застосування детектора брехні проголошено у п. 62-1 ст. 7 законопроекту, який передбачає, що *«опитування [з використанням детектора брехні] судді здійснюється за його згодою. Відмова від співбесіди не є підставою для притягнення судді до відповідальності»*. Однак щодо призначень і переведень добровільність співбесіди фактично нівелюється тим, що згода на використання детектора брехні є одним із документів, який необхідно подати до ВККС при проходженні конкурсу на вакантну посаду судді⁵⁸, і ВРП може відмовити (знову використовуючи свої широкі дискреційні повноваження) особі в поданні про призначення на посаду чи переведення, якщо кандидат відмовився пройти перевірку на детекторі брехні⁵⁹.

67. Крім того, законопроект передбачає, що за певних медичних умов, визначених центральним органом охорони здоров'я, перевірка на детекторі брехні не застосовуватиметься⁶⁰. Однак, якщо медичні причини будуть визначені вільно, а потім інтерпретовані, це може створити інше джерело зловживання.

IV. Висновки

68. Венеційській комісії та Генеральному директорату з прав людини та верховенства права (DGI) було запропоновано надати спільний висновок щодо проекту закону «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади». Законопроект (i) розширює підстави для перевірки доброчесності та дисциплінованості суддів шляхом запровадження нового виду «моніторингу роботи суду»; та (ii) запроваджує використання детектора брехні (поліграфа) у різних контекстах кар'єри судді.

69. Законопроект було підготовлено з метою надання додаткових інструментів для посилення боротьби з корупцією та, зрештою, забезпечення довіри суспільства до судової влади. Комісія та DGI усвідомлюють поточні виклики у боротьбі з корупцією, у тому числі в судовій системі. Загальна мета законопроекту є законною і не викликає сумнівів.

70. Проте запропоновані в проекті закону рішення викликають занепокоєння. Комісія та Директорат не переконані, що ці заходи є доречними. Комісія та DGI хотіли б нагадати про свої загальні рекомендації, що містяться у згаданому вище Висновку 2020 року: вносячи такі суттєві зміни у правове поле, що регулює судову систему, органи влади повинні застосувати комплексний та послідовний підхід з належним урахуванням міркувань стабільності судової системи; важливо дотримуватися послідовності змін під час судових реформ і надавати пріоритет ефективному застосуванню існуючих звичайних інструментів підзвітності суддів.

⁵⁷ Див. статтю 59-1, пункт 6(2); статтю 62-1, пункт 5; статтю 79, пункт 18; статтю 82, пункт 2 законопроекту.

⁵⁸ Див. статтю 71, пункт 11-1 та статтю 82, пункт 2 законопроекту.

⁵⁹ Див. статтю 79, пункт 19 законопроекту.

⁶⁰ Див. статтю 59-1, пункт 7 законопроекту.

71. З огляду на те, що ВРП лише нещодавно почала працювати у своєму новому складі з перевіреними членами та ще не почала розглядати значну кількість нерозглянутих дисциплінарних справ, додавання нових повноважень і завдань ВРП виглядає передчасним і невиправданим.

72. Необхідність запровадження нового виду «моніторингу роботи суду» не доведена. Залишається незрозумілим, чому сукупність існуючих механізмів, спрямованих на захист доброчесності в судовій системі, не є адекватною та достатньою, і чому важливо запроваджувати екстраординарні нові механізми. Крім того, сфера застосування нового інструменту надзвичайно широка: запропонований моніторинг може застосовуватися роботи будь-якого суду, його можна розпочати на основі фактів, пов'язаних лише з одним суддею цього суду; однак, це залучатиме всіх суддів відповідного суду та призведе до оцінки їх доброчесності та дотримання дисциплінарних стандартів, навіть якщо може не бути доказів їхньої неправомірної поведінки.

73. Крім того, не роз'яснено порядок моніторингу роботи суду; повноваження контролюючого органу зі збору інформації не є чіткими та можуть призвести до зловживань; немає часових обмежень для здійснення моніторингу; засоби правового захисту та процесуальні гарантії належним чином не передбачені. Таким чином, моніторинг несе серйозні ризики зловживань і надмірно порушує принцип незалежності судової влади. Якщо органи влади знайдуть вагомі підстави для реалізації ідеї нового типу моніторингу роботи суду, рекомендується внести зміни до законопроекту, який ще перебуває на ранній стадії розробки, щоб усунути вищезазначені недоліки.

74. Законопроект також запроваджує використання детектора брехні у чотирьох процедурах: під час добору суддів, конкурсного переведення суддів, під час моніторингу роботи суду та під час дисциплінарного провадження щодо суддів. Раніше Венеційська комісія висловила серйозну стурбованість використанням детекторів брехні в контексті суддівської кар'єри. Ця технологія залишається досить суперечливим питанням, і її слід уникати в контексті кар'єри судді. Це особливо актуально, коли такий інтрузивний інструмент може використовуватися на широких підставах, у довільний спосіб (оскільки немає критеріїв використання дискреційних повноважень ВРП), і коли він не супроводжується ефективними засобами правового захисту та процесуальними гарантіями. Органам влади пропонується належним чином взяти до уваги ці застереження та виявлені недоліки та уникати використання детектора брехні в цьому контексті.

75. Венеційська комісія залишається в розпорядженні української влади для подальшої допомоги в цьому питанні.